

Berichten uit de achttiende eeuw

Tabak

Dit boek bevat de letterlijke weergave van historische uitgaven. Voor zover mogelijk of nuttig werd de originele bladspiegel (lay-out) gerespecteerd, vandaar dat die afwijkt van onze hedendaagse normen en de tekst soms slordig gezet overkomt. Drukfouten werden overgenomen en met [sic] aangeduid, maar de spel- en taalfouten werden niet verbeterd. De oorspronkelijke voetnoten en paginanummering bleven behouden. Nieuw toegevoegde voetnoten verschijnen in een kleiner en ander lettertype onderaan of naast de bladzijde en worden door een lijn gescheiden van de oude tekst.

Reeks bewerkte heruitgaven van boeken, weekbladen en pamfletten die in de achttiende eeuw in het Nederlandse taalgebied verschenen.

Nummer 3, editie 1, 2016.

Medewerkers: Rudolf Höning, Rasmus Dahlqvist

Boekontwerp: GeeBee

ISBN: 9789402146820

Imprint © **TRECUNET**

Berichten uit de achttiende eeuw

Tabak

In deze uitgave:

Nieuwe en Naauwkeurige Verhandeling van den Tabak,
Waarin Desselfs Oorsprong, Soorten, Voortkweking, Koophandel,
Deugden en Eigenschappen, Genees- en Heelkundige, en andere
Gebruiken, Natuur- en Proefkundig onderzocht worden.

Door een kundig Tabaks-Handelaar

Tweede druk, Gerrit Bom, Amsterdam, **1785**

Verhandeling over het Kweeken van de Tabaks-plant, en de
manier om dezelve te bereiden in de Noordlyke Lugtstreeken.

Jonathan Carver, uit het Engels vertaald

Eerste druk, Hendrik Hoogenstraaten, Leiden, **1780**

Huishoudelyk Woordboek,

Vervattende vele Middelen om zyn Goed te vermeerden, en zyne
Gezondheid te behouden, enz.

Door Noël Chomel, uit het Frans in het Nederlands vertaald door
J.L. Schuer en A.H. Westerdorf, Amsterdam, **1743.**

Voorwoord bij het eerste boek

De eerste druk van *Nieuwe en Naauwkeurige Verhandeling van den Tabak* verscheen in 1770 bij boekverkoper Gerrit Bom, in de Molsteeg te Amsterdam. De tweede druk, die u hierna integraal kunt lezen, verscheen in 1785, eveneens bij Bom.

De schrijver voert een ware campagne ten voordele van het gebruik van tabakswaaren. Hij somt de "voordelen" op: de kalmerende werking, het gebruik in de geneeskunde, de lucratieve handel. Tabak was inderdaad een belangrijk handelsgewas, dat veel geld kon opbrengen. Nochtans waren er tegenstanders van tabak, die in de eerste plaats de verslaving opmerkten en ook vanuit religieuze redenen het gebruik van "luxe" goederen trachtten te verbieden. Paus Innocentius X beschouwde het gebruik van tabak als des duivels en verbood het. Ook in andere delen van de wereld werden al in de zeventiende eeuw tegenmaatregelen genomen. De schrijver heeft het dan ook meermaals over deze tegenstanders. Wel is hij van mening, dat tabak steeds met mate gebruikt moet worden: overmaat is slecht voor alles. Hij beschrijft eveneens een aantal andere planten, die van oudsher gerookt werden. Zijn hoofddoel schijnt echter het onthullen van geheimen te zijn; met name de geheime ingrediënten die tabakhandelaars gebruiken om slechte tabak weer verkoopbaar te maken, te kleuren en te geuren.

Tabak werd in eerste instantie uit de koloniën ingevoerd met schepen van verschillende handelsmaatschappijen. Die import was onderhevig aan allerlei regelgeving en accijnzen, zoals nu ook nog het geval is. Na verloop van tijd werden de planten ook in Europa gekweekt. De tabak werd gerookt door middel van pijpen en waterpijpen, gekauwd en gesnoven. Sigaren waren in Europa nog niet erg bekend. Alleen in Spanje was er een kleine productie. Aan het eind van de achttiende eeuw ontstond in Frankrijk en Duitsland een sigarenindustrie, die pas in het begin van de negentiende eeuw ook Engeland, België en Nederland bereikte. Sigaretten volgden, maar die werden pas in de twintigste eeuw op grote schaal vervaardigd. Dat tabakgebruik nefast is voor de gezondheid wist men toen nog niet: zelfs in onze "moderne" tijden zijn we ons daarvan slechts recent bewust geworden.

Sommige achttiende-eeuwse boeken werden in een voor ons niet vlot leesbaar Gotisch lettertype gedrukt, maar dit boek werd indertijd in een moderner lettertype gezet. De Nederlandstalige tekst is vrij goed te begrijpen. Voor een 230 jaar oud boek is dat eigenlijk wel opmerkelijk. Sommige woorden zijn echter in onbruik geraakt: wie heeft er in onze tijd nog *run* nodig, lijdt aan *scorbutus*, of eet *olipodrigo*? De drukker of de auteur gebruikt hier en daar verschillende schrijfwijzen van hetzelfde woord, zoals

verscheyde / verscheide – afziedzel / afziedsel – plaatzen / plaatsen.

De auteur wordt vermeld als “een kundig tabakshandelaar” en is dus anoniem, wat in die tijd niet ongewoon was. Zijn boek is gebaseerd op de inhoud van andere boeken, aangevuld met eigen wijsheid en ervaring op het gebied van het parfumeren en kleuren van tabak. De auteur heeft delen van andere werken vertaald en soms letterlijk gekopieerd. Het eerste deel is bijvoorbeeld gebaseerd op de Franse *Dictionnaire Universel de Commerce* of de *Dictionnaire Oeconomique*.

De eerste editie van die *Dictionnaire* werd al in 1713 aangekondigd, maar de publicatie werd uitgesteld. Inmiddels was de auteur in 1717 gestorven (met name Savary des Brûlons, Inspecteur Général de la Douane à Paris) en het werk werd overgenomen door zijn broer Philémon-Louis Savary, die het vervulde. De allereerste uitgave in twee volumes kwam er pas in 1723. In 1730 verscheen nog een derde deel, gebaseerd op nagelaten documenten van de broers Savary. Die drie delen vormden vanaf dan de basis voor alle volgende uitgaven. Ze bevatten steeds meer informatie, en dus steeg ook het aantal volumes. De inhoud werd door veel auteurs gebruikt als basis voor pseudowetenschappelijke werken. Er kwamen in de loop der jaren ook meer gegevens over tabak, naarmate de handel, verspreiding en kennis vorderde.

De “kundig tabakshandelaar” van de *Nieuwe en Naauwkeurige Verhandeling van den Tabak* gebruikte mogelijk de zesde editie, derde deel (P-Z) van de *Dictionnaire Universel de Commerce, d'Histoire naturelle, et des Arts et Métiers, divisé en quatre Volumes*. (Frères Cramer & Claude Philibert, Genève, 1750)). De *Dictionnaire* zelf werd trouwens op vele andere plaatsen gedrukt en er verschenen zowat om de drie jaar volledig nieuwe, bewerkte en aangevulde edities met steeds meer volumes, zoals dat meestal met een encyclopedie gaat. De *Dictionnaire* werd zelfs in het

Engels en Italiaans vertaald. Zelfs na een laatste uitgave in 1774 werden grote delen van de tekst overgenomen in allerlei kleinere uitgaven. Ook na 1800 gebruikte men de oorspronkelijke teksten nog, wat bewijst dat er gedateerde gegevens gekopieerd werden die meer dan vijftig jaar oud waren.

Bovendien bestaat er nog een gelijkaardig werk, namelijk dat van Noël Chomel, uitgegeven in 1709 en daarna regelmatig aangevuld en heruitgegeven tussen 1718 en 1777: *Dictionnaire oeconomique, contenant divers moyens d'augmenter son bien, & de conserver sa santé*. Het leidt geen twijfel dat Savary de encyclopedie van Chomel goed gelezen heeft. Chomel's werk werd integraal vertaald in het Nederlands: *Huishoudelyk Woordboek, Vervattende vele Middelen om zyn Goed te vermeerden, en zyne Gezondheid te behouden*, enz. Amsterdam, 1743. U vindt de volledige tekst van het lemma *tabak* terug in het derde deel van dit boek.

Wat de *Nieuwe en Naauwkeurige Verhandeling van den Tabak* betreft: ook dit werk werd later gerecycleerd in een haast letterlijke, maar wel veel uitgebreidere versie, die in 1788 in het Duits verscheen: *Die Tabaks-manufactur, oder die vollständige Oekonomie des Tabaksbaues, nach allen seinen Zweigen*. Door Johann Samuel Halle (Professor des Königl. Preußl. Corps des Cadets in Berlin) bij Joachim Pauli, Berlijn.

Nu we dit weten is het niet gemakkelijk om sommige historische en geopolitieke feiten die in *Nieuwe en Naauwkeurige Verhandeling van den Tabak* voorkomen in de juiste context te plaatsen. Het boek werd wel gepubliceerd in 1770/1785, maar zoals we weten werden er gegevens van vele jaren eerder gebruikt. Om één en ander beter te begrijpen moet men zich in elk geval voorstellen

-dat de Verenigde Staten nog niet (of bij de herdruk van 1785 nog maar net) bestonden en dat de verzameling van de 13 sinds 1781 onafhankelijke koloniën nog geen grote onderlinge samenhang vertoonden, vandaar dat er over Virginia en Maryland, en nooit over de Verenigde Staten gesproken wordt;

-dat de rest van Noord-Amerika nog steeds in Britse, Spaanse of Franse handen was;

-dat dit nog vóór de Franse Revolutie (1789) en uiteraard voor de komst van Napoleon was;

-dat de oude Europese landen nog steeds veel andere overzeese koloniën hadden (bv. Cuba, Venezuela, Santo Domingo, Saint-Domingue, Louisiana, Texas, enz.);

-dat Nederland al een republiek was, maar België nog niet bestond: dat waren de Oostenrijkse Nederlanden.

De in het boek voorkomende oude maten worden nu niet meer gebruikt.

Drachma: $1/8$ van een oud *ons*, dus ongeveer 3,9 gram.

Once of **ons** was vóór de invoering van het huidige metrieke stelsel in de meeste streken het equivalent van 30 gram ($1/16$ van een *pond*, circa 480 gram) of $1/12$ van een *medicinaal pond* (circa 375 gram).

Grein: gelijk aan $1/5760$ van een *medicinaal pond* (circa 375 gram), dus een zeer kleine hoeveelheid, ongeveer 65 milligram.

Pond: ongeveer een halve kilogram. Het gewicht van een *pond* kon van streek tot streek verschillend zijn: een Gents *pond* woog 430 gram; een Amsterdams *pond* woog 494 gram.

Lood: circa 15 gram.

NIEUWE EN NAAUWKEURIGE
VERHANDELING

VAN DEN

T A B A K.

Waarin

Desselfs Oorsprong, Soorten, Voortkweking,
Koophandel, Deugden en Eigenschappen, Ge-
nees- en Heelkundige, en andere Gebruiken,
Natuur- en Proefkundig onderzocht worden.

In IV. AFDEELINGEN.

Waar van de laatste behelzen:

H E T

G E H E I M

Der TABAKKEN en SNUIFPOEDERS ontdekt.

Of volkomen Onderwys,

*Nopens de Menging, Sausing, Pakking, het
Geuren, Verwen, Tinktureeren, en de toebe-
reidingen en Konstbehandelingen derzelve.*

Uit veeljarige Ondervinding opgemaakt, door een
kundig Tabaks-Handelaar.

Tweede Druk.

Te AMSTERDAM.

By GERRIT BOM, Boekverkooper, in de
Molsteeg, 1785.

VOORBERICHT

A A N D E N

LEEZER.

MEN is dikmaals op de gedagten gekoomen, dat het niet dan zeer mooglyk, en niet minder noodzaaklyk en wenschlyk was, dat men eens een ander *Rookkruid* uitvond, dat lieflyker, en meer aanvallig was, dan den tot heden toe de gantsche waereld door zo sterk verbezigten, en zo zeer begeerden TABAK. Verscheiden Liefhebbers en Natuurönderzoekers, hebben zig telkens te vergeefsch afgesloofd, om hier omtrent eenige ontdekkingen te doen; en de Waereld te overreden dat 'er heilzaamer en te gelyk ook aangenaamer Kruiden waren uittedenken: doch nimmer zyn zy hier in geslaagd, nimmer heeft het hen mogen gelukken, met hunne voorgewende Uitvindingen eenige vorderingen te doen.

EEN Fransch Koopman liet in de vorige Eeuw te Bordeaux een Tractaatje uitgaan, waarin hy voorslagen deed, *om eens de Kettery van Tabakrooken, of drinken* (zo hy het noemde,) in vergetelheid te *brenge*n, en

op te doen houden, en daar voor andere en zyns dunkens vry beter en beilzaamer Rookmiddelen, in de plaats te geeven. Zo verre men die ontdekt heeft, bestonden dezelve in een Mengzel van Saly, Betoni, en Helleborus albus; schoon anderen daar ook de Thym, Majolyn, Piretrum, enz. toe voorgeslagen hebben. Inzonderheid ook in de Snuifpoederen.

'T IS WAAR wy zouden met weinig moeite Kruiden kunnen uitvinden en voorstellen, die aan de eene kant, goedkooper zouden uitkoomen dan den TABAK, die verre gehaald zynde, ook dienvolgende duur te staan komt; wy zouden ook geuriger Stoffe weeten uittedenken: maar de vraag is, of wy onder alle die bekende en uitgekoozene Kruiden, waarop de Verkiezing dan vallen zou, één eenig zouden kunnen vinden, dat inderdaad den TABAK in kragten, Eigenschappen, en Deugden zou kunnen evenaaren?

IK STA TOE dat men voor uitheemsche Gewassen en Voortbrengzelen doorgaans de grootste zugt toond. De achtbaarheid voor al wat vreemd is, en van verren koomt, is doorgaans groot, en zal denkelyk post blyven vatten, zo lang de ongemeenheid en de nuwsgierigheid veld zal winnen. Doch in alle gevallen heerscht het vooroordeel hier omtrent niet. Anders is het met de *Koffy* en de *Thee*, en weêr geheel anders is het met den TABAK gelegen.

DE GENEESKUNDIGE voortreffelykheden van dit Kruid, dat wy, naar deszelfs vroegste oorspronglykheid, TABAK hebben leeren noemen, en zo veele andere dierbaare Gebruiken, overtuigen ons hoe noodzaaklyk het is, en hoe onmogelyk het tevens zy, een blad intevoeren dat het zelve in alle die voortreflykheden kan evenaaren, en dat roemen kan op zo veele edele en onwaardeerlyke hoedanigheden, waar door het overal berugt is.

DE VERSCHILLENDE pryzen, en zelve de goedkoop der geringste soorten, die in het medicinaale gebruik, het zelve zyn: maakt, dat dit Kruid, op verscheidenerlei wyzen, door vermoogenden en onvermoogenden, gekogt en verbezigd kan worden. Van den gegoedsten Burger die het met smaak rookt, tot den geringsten Matroos toe, die het met vrugt knaauwd, gewaagd het alles van de nuttigheid van dit Kruid, als een verfrissend middel voor den mond, een zuiver middel voor het hoofd, en in veelen opzigte, een bewaarmiddel voor de Gezondheid. Dat dit laatste, inzonderheid van de Zeelieden waar is, behoeft geen breeder verklaring. Wie weet niet dat de TABAK in de Scorbuta¹ of Scheurbuik, in

---

¹ Scorbutus ontstaat als gevolg van langdurig gebrek aan vitamine C . Het fenomeen werd tijdens de eerste ontdekkingsreizen wijd bekend. Het bleek dat het eten van citrusvruchten of drinken van citrussap de ziekte binnen enkele dagen deed verdwijnen. Tabak had evenwel geen enkel effect.

de Schurft, in Wonden, in veelerlei Bedervingen, en in de Dauwvorm van heerlyke Uitwerkzelen is?

IK ben daarom te rade geworden, dit Werkje, dat het gebruik van den TABAK verdedigd, het licht te doen zien. Ik heb 'er vertrouwd ik, alles in gezegd, wat men in zo een klein bestek wenschen kan, en ik geloof dat ik alle Liefhebbers van deeze prysselyk en onwaardeerlyk Plant, maar inzonderheid de Tabakshandelaaren goeden dienst doe. Boven alles staat het te verwagten, dat ik hen een aanzienlyk debiet hebbe bezorgd, door een Produkt daar zo veele duizenden in ons Vaderland, de kost mee winnen, naar waarheid zo hoog in de top te vyzelen, en door 'er eene ménigte, en nog niet zeer bekende gebruiken in de Medicynen en in verscheidene daaglyksche toevallen, van aan te wyzen.

DE DERDE AFDEELING, die van alle de Kunstbehandelingen van dit Kruid, omstandig genoeg spreekt, zal ook met geen mindere graagte ontfangen worden. Daar schuld nog ménig een trekje in om voordeel meê te doen, voor iemand die 'er handig meê weet om te gaan. De *Mengingen, Sauzingen, Geuringen, en Tinktureeringen, zyn zéker geene zeer algemeen bekende zaaken. Men is daar juist zo veil niet meê. Die hier wat van weet heeft dat altyd*

als een Geheim bewaard: En 't is bekend wat al loopjes de Heeren Tabaksverkoopers daarop hebben. Een hedendaagsch Vertoog Schryver (*) heeft 'er onder anderen dit van gezegd, in de Aanmerkingen die hy over de Kunst- en Koopstreeken der voornaamste Handelaars gemaakt heeft:

”De TABAKS-NEGOTIANTEN, zyn zulke bekende Koolverkoopers, dat ik volstaan zal kunnen met hen hier blootlyk te roemen. Immers dat zy verscheide smaakjes uit één Vaatje tappen, en van één soort tot vier of vyfderlei pryzen, verkoopen; dat zy oude vermufte Vodden laten kerven, en onder goeden Tabak mengen, dat zy het Sausen en Tinktureeren by uitstek verstaan; en uit, ik weet niet wat al, geld weeten te maken, is kenbaar genoeg. Wat heeft een Afziedzel van Kasquarilla² 'er niet voor eenige Jaaren, veelen ryk gemaakt! — De SNUIFMAALERS weeten ook wel, dat steelen, knoppen, en ander ontuig, zyn Intrest zo wel opbrengt, als de Snuif zelve,,

Onder onze GEHEIMEN der TABAKKEN en SNUIVEN, zal men Kunststukjes vinden, daar meermaalen te vergeefs veel Geld voor geboden is, om ze te mogen weeten.

(*) de KOOPMAN, I. Deel, bl. 389.

---

² Kasquarilla: de Cascarilla (Croton eleuteria) of zeezijdebalsemboom. De aromatische hars uit de bast werd niet alleen gebruikt om tabak te aromatiseren of om parfum te maken, maar was ook bekend in de geneeskunde.

DIT ZAL genoeg gezegd zyn om het Werkje zelve, zynen *Leezer* bekend te maaken Aanpryzing heeft het niet noodig; het brengt zyn eige waarde mede, en het behoeft niet grooter of wydlugtiger te zyn om genoeg gezegd te hebben. 't Ware anders weinig werks geweeft, om het tot een groote Boekdeel te doen uitdygen: doch het korte en bondige, denken wy, behoord altoos den voorrang te hebben boven het wytlugtige en verveelende, daar doorgaans meer woorden dan zaaken in zyn.

GEBRUIK dan dit Werkje tot uw voordeel, toegenegen *Leezer!* en lees het met zo veel vermaak als wy het met lust opgesteld hebben, en als wy het u zonder wederhouding geeven. Al den dank, die wy 'er voor verwagten, is uwe goedkeuring: want aan den Nyd en het Bedillen van byzonderen, die gaarne zouden willen dat wy zo veel niet ontdekt hadden, stooren wy ons niet.

L O F
VAN DEN
T A B A K.

Fumus gloria Mundi!

HEILZAAM *Kruid, zints veele Jaaren,*

Uit het † Zuiden hier gebragt;

Puik van alle uitheemse Waaren,

Van een yder hoog geächt.

Zorgverdryver van de Menschen,

Die steeds vuurig om u wenschen.

GEENERHANDE *Speceryën*

Evenaaren u o Kruid!

Kruid, dat wy met roem verbryën

Als ge ons beeld het Waereldse uit:

Daar is alles rook en dampen.

Alles hartzeer, zorg en rampen.

DIE *haar' zinnen willen slypen,*

Op Uw' geur en lieflykheid,

Diene zig van Goudse Pypen,

Die voor U zyn toebereid:

TONDERDOOS, en Staal, en Vuurslag,

Is der Tabakisten uurslag.

† Amerika.

*U dan in den brand gestooken,
Edel Kruid, dan spreid ge uw' geur
Onder het welsmaaklyk rooken.
In een' hemel blaauwe Kleur,
Door de Kamers en de Zaaln;
Van geen' * Panglos te bepaalen.*

*Zo by Jongen, als by Ouden,
Zult gy eind'loos, o TABAK
Uwen Lof en Roem behouden.
En men zal u met gemak
Een' uitstekende offerhanden.
Door alle eeuwen, vrolyk branden.*

*BLAAKEND Pypje, Gloeiende Oven!
Die 'er veelen troost verstrekt,
Als ge ons kunt van zorg berooven,
Die den Sterveling als bedekt;
Weest nog lang elks welbegaagen,
Balzem onzer levensdaagen!*

*Wie, wie zou u niet beminnen,
Goude Blaëren! smaaklyk Kruid!
Die het brein strekt; en zinnen
Door uw Vlugzout, als vrybuit?
Zy die Nektar uit u zuigen,
Mogen hier uw' roem betuigen.*

*Gy, Gy vaagd de herssen-vliezen,
Reinigt tanden; mond, en keel,
En uw SNUIF-STOF doet ons niezen:
Zo dat bladren, Stof en Steel
Even weinig is te ontbeeren;
't Moet doch all' in stof verkeerren.*

Pv. R.

* Een Spanjaard, een vermaard Rooker.

B L A D W Y Z E R
V A N D E N
I N H O U D
D E E Z E R
V E R H A N D E L I N G .

I. A F D E E L I N G .

*Van de Oorsprong, Soorten, Voortkweeking,
Koophandel, Deugden en Eigenschappen
van den TABAK.*

1.	Hoofdstuk.	<i>Van den Oorsprong des Tabaks.</i>	Bladz. 9
2.	Hoofdst.	<i>Van de verscheide Soorten van Tabak.</i>	12
3.	Hoofdst.	<i>Van de Plaatzten in Europa, waar de Tabak voortgekweekt word, en van de behandeling daar omtrent.</i>	16
4.	Hoofdst.	<i>Van den Tabakshandel door de ge- heele Waereld.</i>	20
5.	Hoofdst.	<i>Van den Tabak van Virginiën- en Maryland</i>	24

BLADWYZER van den INHOUD

6.	Hoofdst.	<i>Van den Tabak van de Havana.</i>	Bladz. 26
7.	Hoofdst.	<i>Van den Tabak van Louisiana en van St. Omar.</i>	32
8.	Hoofdst.	<i>Van den Tabak, welke op de Ber- gen, die den Elzas van Lotteringen scheiden, groeit.</i>	32
9.	Hoofdst.	<i>Van den Tabak van Sileziën.</i>	34
10.	Hoofdst.	<i>Van den Tabak van de Ukraine; van Turkyen, en van China.</i>	35
11.	Hoofdst. [sic]	<i>Van den Tabak von [sic] Persiën.</i>	36
12.	Hoofdst.	<i>Van de Kragten en Deugden van den Tabak.</i>	37
13.	Hoofdst.	<i>Van de Geneeskundige Gebruiken van den Tabak in't gemeen.</i>	38

II. A F D E E L I N G.

*Van de Diensten, die de TABAK doet in de
Genees- en Heelkunde, voor verscheidene Kwaalen.*

14.	Hoofdst.	<i>Van het Medicinaale gebruik van den Tabak, voor de Waterzugt.</i>	Bladz. 40
15.	Hoofdst.	<i>Van het Medicinaale Gebruik des Tabaks, voor de Podagra.</i>	42
16.	Hoofdst.	<i>Van het Medicinaale Gebruik des Tabaks, voor de Pyn in de Ge-</i>	

DEEZER VERHANDELING.

- wrigten, Koorts, *en*
Besmettelyke Ziekte. Bladz. 43
17. Hoofdst. *Van het Medicinaale Gebruik van den Tabak, voor alle Ziekten, die uit koude, Wateragtige en Slymige Sappen &c. haaren oorsprong hebben.* 44
18. Hoofdst. *Van het Medicinaale Gebruik van den Tabak, in de Slaapzugt en Slaaploosheid, in de Hitte, Koude en Honger en Dorst.* 46
19. Hoofdst. *Van het Medicinaale Gebruik van den Tabak, in de Krop- en Klier-gezwellen, en de Gebreken der Oogen.* 47
20. Hoofdst. *Van het Medicinaale Gebruik des Tabaks, voor allerlei versche en veröuderde Wonden en Zweeren.* 48
21. Hoofdst. *Van het Gebruik van den Tabak, voor de Drenkelingen.* 49
22. Hoofdst. *Van het Medicinaale Gebruik van den Tabak, voor de Hair en Dauw-wurm, en voor de Schurft.* 51
23. Hoofdst. *Van het Gebruik van den Tabak, voor de Aardwormen, Mieren, Slakken, Rupsen, zwarte Vliegen, en diergelyk ongedierte in de Tuinen.* 52

BLADWYZER van den INHOUD

III. A F D E E L I N G.

*Van de Geheimen en de Konstbehandelingen van den TABAK, als
vau [sic] het Rookten, Kaauwen, Mengten, Sauzen, Pakken, het
Verbeeteren, Geuren, Verwen, Tinktureeren, enz. van dien.*

24. Hoofdstuk *Van het Tabak-Rookten en
Kaauwen, en hoe dit eerst uit-
gevonden en in gebruik is geraakt.* Bladz. 54
25. Hoofdst. *Van de Menging, Sauzing, en
Pakking van den Tabak in het
Algemeen.* 58
26. Hoofdst. *Van de byzondere Sauzing, en
Voorschrift, om van een' slegten
Brazilie-Tabak, een zeer aangenaame
Tabak te maaken.* 61
27. Hoofdst. *Manier om slegten Tabak goed te
maaken.* 62
28. Hoofdst. *Om van een gemeenen, een zeer
welriekenden en aangenaamen
Tabak ee [sic] maaken.* ibid
29. Hoofdst. *Om een gezonden blanken en
aangenaamen Tabak te maaken.* 63
30. Hoofdst. *Hoe den Tabak te zuiveren.* 64
31. Hoofdst. *Een andere manier om Tabak te
zuiveren.* 66

DEEZER VERHANDELING.

32. Hoofdst. *Hoe men den Tabak, Geel of Rood Koleuren zal.* Bladz. 67
33. Hoofdst. *Hoe men den Tabak de reuk van Bloemen geven zal.* 68
34. Hoofdst. *Een andere wyze om den Tabak met Bloemen te parfumeeren.* 70
35. Hoofdst. *Roozeknoppen voor den Tabak.* 71
36. Hoofdst. *Van de Verbetering der Inlandsche Tabakken, die in het Gelderse, en Stigtse, omtrent Nieuwkerk, Rheenen, Wageningen, Arnhem, de geheele Betuwe, het Land van tussen Maas en Waal, en Amersfoort gevonden worden.* 71

IV. A F D E E L I N G.

Van de SNUIFPOEDERS, en de Konst om deeze verschillend te behandelen, te Geuren, en in soorten na te maaken,

37. Hoofdst. *Van het Snuiven der Tabaks-poeders* Bladz. 73
38. Hoofdst. *Om Snuif te maaken gelyk die van Napels.* 75
39. Hoofdst. *Hoe men den Tabak aan Poeder maakt.* 76
40. Hoofdst. *Van den fynen Snuiftabak, en van de Spaansche Manier, en van de Tonka.* 77